

ZDENĚK KUČERA

KRAJINA V ČESKÉ GEOGRAFII A OTÁZKA RELEVANCE PŘÍSTUPŮ ANGLO-AMERICKÉ HUMÁNNÍ GEOGRAFIE

Z. Kučera: *Landscape in Czech geography and the problem of relevance of Anglo-American human geography approaches*. – Geografie–Sborník ČGS, 114, 2, pp. 145–155 (2009). – The article is a response to the discussion on the concept of landscape in Czech geography initiated in No. 1 of Geografie–Sborník ČGS in 2008. This discussion has drawn attention on some possibilities for the future development of human geographic research on landscape in Czechia inspired by Anglo-American human geography. The aim of this article is to contribute to this discussion by presenting own place, time, culture and subject specific views of the conception of landscape in Anglo-American human geography and its past development as well as to suggest possible sources of inspiration for landscape research in Czech geography.

KEY WORDS: landscape – human geography – Anglo-American approaches – history of geography – historical geography – Czechia.

Príspevek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu GA UK č. 150007 „Územní ochrana – bariéra nebo nástroj rozvoje území?“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“. Autor tímto děkuje za podporu.

Úvod

V prvním čísle Geografie–Sborníku ČGS v roce 2008 vyšla zajímavá diskuze na téma současného výzkumu krajiny v české geografii. Diskuzi zahájil A. Hýnek (2008) a na jeho příspěvek reagovali I. Bičík (2008) a J. Kolečka (2008). Přestože se jedná o renomované odborníky, jejichž výzkumná činnost úzce s krajinou souvisí, autoři nedochází k jednoznačným a jasně formulovaným závěrům a doporučením pro geografickou praxi výzkumu krajiny v Česku. Jak by však měl takový výzkum vypadat? Hledání odpovědi na tuto otázku bezesporu není jednoduché a je téměř nemožné v rozměru jednoho článku. Mimo jiné proto, že vyžaduje široký a otevřený dialog zainteresovaných osob s cílem nalezení určitého konsensu. I proto je třeba přivítat, že se podařilo diskuzi o jednom z klíčových geografických konceptů zahájit.

Následující text původně vznikl jako reakce na zmiňovanou diskuzi. Během času se však ze zamýšleného diskuzního příspěvku, který měl přímo polemizovat s vyjádřeními jejich účastníků, stal příspěvek na ni spíše navazující a diskuzi volně rozvíjející. Ukázalo se totiž, že je potřeba nejen upozornit na některé přístupy zahraničních geografů, ale také diskutovat jejich relevanci a možný přínos ve specifickém českém kontextu. Že se následující text zaměřuje především na diskuzi příspěvků z oblasti anglo-americké geografie, je pak dáno jednak tím, že právě tato geografická škola je v současnosti v Česku jednou z nejuznávanějších, jednak zaměřením výše zmiňované diskuze.

Jak už jsem uvedl, takto vytyčený úkol nelze v úplnosti naplnit v rámci jednoho článku. Mimo jiné i proto se následující text bude občas jevit zjednodušující, citace literatury budou pouze ilustrativní a velmi selektivní. Též buďte shovívaví k používání slovních spojení „sociální geografie“ a „humánní geografie“. V zájmu zachování tématu a věcnosti sdělení není nyní třeba rozhodovat, které z těchto označení je pro „ne-fyzickogeografickou“ část geografie vhodnější; dále se proto považují za ekvivalenty. Nicméně v následujícím textu se přidržíme označení humánní geografie, a to především s ohledem na širší kontext odkazované literatury.

Diskuzi o pojetí krajiny v české humánní geografii vyvolal v roce 2008 příspěvek A. Hynka, a proto se nyní blíže podívejme, o co v něm zejména šlo. Hynek na začátku svého příspěvku upozorňuje, že „česká geografie chápe studium krajiny jako záležitost, která se kompetenčně týká především fyzické geografie“ (s. 79). A dále uvádí, že cílem jeho příspěvku „je poskytnout hlubší pohled na možnosti geografického studia krajiny především využitím výsledků současné humánní geografie jak ji koncipují (...) hlavně britští humánní geografové a s nimi spolupracující autoři“ (s. 79). Z toho lze usoudit, že cíle Hynkova příspěvku jsou zejména tyto: 1. upozornit české geografů na význam humánněgeografického studia krajiny; 2. rozšířit znalosti české geografické obce především o teoretické poznatky britských geografů (i když zde by bylo možná vhodnější mluvit o anglo-americké tradici geografie než pouze o geografii britské; užívání slovního spojení „anglo-americký“ ovšem problematizují např. Johnston, Sidaway 2004); 3. poskytnout tak určitý teoreticko-metodologický základ pro rozvoj humánněgeografického výzkumu krajiny v Česku.

Domnívám se, že v naplnění těchto cílů, ve své značně eklektické diskuzi, autor v jistém smyslu selhává. Je tomu tak zejména proto, že Hynek: A. pouze částečně vysvětluje, proč v současném studiu krajiny v české geografii dominují fyzickogeografické přístupy; B. nepodává dostatečně ucelený a jasně strukturovaný přehled vývoje přístupů ke krajině v anglo-americké humánní geografii; C. dostatečně nediskutuje možný přínos anglo-amerických přístupů ve specifickém českém kontextu a konečně D. nenavrhuje přesvědčivou alternativu k v současnosti převažujícímu krajinně-ekologickému paradigmatu výzkumu krajiny nejen v české geografii.

V následujícím textu se záměrně podrobněji věnuji pouze dvěma ze čtyř zmiňovaných bodů (B a C), jejichž naplnění se zdá mít pro potřeby současné diskuze, tak jak byla nastolena, největší význam. Ostatních bodů (A a D) se, i s ohledem na omezené rozsahové možnosti článku, dotknu pouze okrajově a ponechávám jejich plné rozpracování do budoucna. Je také třeba ještě jednou zdůraznit, že v tomto okamžiku není v žádném případě mým cílem pojednat o výzkumu krajiny v geografii v jeho úplnosti. Jde mi především o představení vlastního místně, časově, kulturně a oborově specifického zamyšlení nad pojetím krajiny v anglo-americké humánní geografii a prezentaci vlastního názoru na to, v čem se z těchto přístupů můžeme poučit. Takové pojednání bude vždy založené na subjektivních znalostech a zkušenostech, a proto nezbyvá nic jiného než se snažit, i za cenu možných nedorozumění, představit danou problematiku v co největší možné šíři s cílem další diskuzi spíše podnitit, než ji ukončit (Bird 1993; Johnston 2006; Lowenthal 2003).

Krajina v anglo-americké humánní geografii

Krajina vstupuje do slovníku odborné geografie už při jejím vzniku a zvláštní pozornosti se jí dostává zejména od 19. století. Počátky jejího výzkumu dnes bývají spojovány především s německou geografíí, jmenovitě osobami A. von Humboldta a C. Rittera, pro něž pojem krajina (*Landschaft*) neoznačoval pouze formy zemského povrchu v určité oblasti, ale také jejich umělecké reprezentace, malby a popisy (Keisteri 1990, Antrop 2006). V německé geografii první poloviny 20. století tak následně dochází k prolínání pojetí krajiny jako jedinečného regionu a krajiny jako reprezentace vnímaného prostředí (Schenk 2002). Narozdíl od původního abstraktního pojetí krajiny jako politické jednotky (Olwig 1996, 2002) se ovšem krajina v této empiricky orientované geografické tradici stává konkrétním mapou zaznamenanatelným objektem, který je předmětem podrobného popisu a klasifikace (k tomu např. Davis 1919, Granö 1929/1997) a jehož vzhled lze objektivně zachytit pomocí fotografie (Minca 2007). Pod vlivem právě takové koncepce geografie uvádí ve 20. letech 20. století krajinu jako klíčový koncept do americké geografie C. O. Sauer. Inspiruje se přitom prací O. Schlütera a spolu s důrazem na objektovou stránku krajiny přejímá rozdělení na krajinu přírodní a kulturní (*Naturlandschaft* a *Kulturlandschaft*), kdy druhá vzniká přetvořením první (Sauer 1925). Posiluje tak vnímání krajiny, které v některých přístupech k jejímu výzkumu přetrvává dodnes (Baker 2003, Minca 2007) a které později přejímá nejen česká systémově orientovaná krajinná ekologie (viz např. Forman, Godron 1993). Co je charakteristickým znakem tohoto dominantního směru výzkumu krajiny není ani tak důraz na výzkum „land use“ (jak uvádí Hynek na s. 79), jako právě jednostranné upřednostňování měřitelné a klasifikovatelné objektové stránky krajiny a rozlišování mezi přírodním a kulturním prostředím. Krajina je zde zúžena na výzkum interakce společnost–příroda.

Nedlouho poté, co Sauer uvádí koncept krajiny do americké geografie, jí R. Hartshorne (1939) odmítá přiznat pozici jednoho z ústředních geografických konceptů a zakládá tak trend ústupu geografie od krajiny, který se plně prosadí po druhé světové válce, v 50. a 60. letech 20. století. V tomto období je krajina nadále považována za příliš neurčitý pojem, který nezapadá do tehdejší koncepce geografie jako prostorové vědy, a v rámci kvantitativně a nomoteticky zaměřeného paradigmatu se postupně opouští studium krajiny jako regionální syntézy (Antrop 2006). Je určitou ironií, že se tak děje v době, kdy na scénu vstupují dva autoři, kteří jsou vedle Sauera nejčastěji označováni jako předchůdci současného kulturně-geografického výzkumu krajiny, W. G. Hoskins a J. B. Jackson. První z nich byl britský historik a druhý zcestovalý Američan, který se sám za vědce oddaného jedné disciplíně nepovažoval ani za něj není považován (viz např. Wylie 2007).

Ať tak či onak, krajina jako stěžejní geografický pojem ztrácí až do přelomu 70. a 80. let 20. století klíčový význam a její výzkum se stává pro geografy okrajovou záležitostí. Zejména v historické geografii se i nadále věnuje pozornost problematice morfologie krajiny (Baker 2003, Widgren 2004) a od konce 60. a 70. let se krajina stává objektem studia humanisticky orientovaných geografů jako např. D. Lowenthal (Lowenthal, Prince 1964, 1965), E. Relph či Yi-Fu Tuan. Pro tyto autory je příznačné, že se podstatě krajiny a jejímu významu pro geografii primárně nevěnují a ani jeden z nich nenapsal dílo zaměřené výlučně na téma „geografie a krajina“ nebo „obsah a význam pojmu krajina“. Ve srovnání s nástupem politicko-ekonomických přístupů se jimi řešená témata považují v geografii za tak marginální, že jim např. R. Johnston ve své anto-

logii anglo-americké humánní geografie věnuje pouze několik okrajových zmínek (Johnston 1997). Oblast, kde se v té době věnuje větší pozornost krajině, je prostorové plánování, když se řeší např. otázky hodnocení jejich estetických kvalit (viz např. Penning-Rowsell 1975, 1982).

Krajina jako stěžejní koncept v geografii začíná ožívat až od poloviny 70. a zejména 80. let 20. století. Je to ovšem i v době, kdy se začíná stále více uznávat interdisciplinární charakter výzkumu krajiny a prosazuje se pojetí široce definovaných „landscape studies“ (Antrop 2006). S odkazem na starší tradici německé geografické školy se rozvíjí moderní krajinná ekologie a v roce 1982 vzniká International Association of Landscape Ecology. Na mezinárodním poli tak k britské Landscape Research Group, založené již v roce 1967, přibývá nová společnost sdružující odborníky zabývající se výzkumem krajiny. O krajinné ekologii se nemluví jen jako o samostatném oboru, ale začíná se o ní též uvažovat jako o zastřešujícím pojmu pro studium krajiny jako celku. Tato dvojakost definice krajinné ekologie přetrvává dodnes (Bastian 2001).

Krajina se tak v 80. letech 20. století opět vzdaluje od geografie, i když ne zcela. Nové pozornosti se jí dostává v kulturní geografii, dnes bychom řekli „nové“ kulturní geografii. Na tomto místě je nutné podotknout, že přístupy dnes zahrnované pod toto slovní spojení se nerozvíjejí na základě kritiky předchozích geografických přístupů ke krajině, ale především na humanistické a marxistické kritice pozitivistických přístupů v geografii jako celku (Cosgrove 1978; srv. Johnston 1983, 1997) a na kritice přístupů ke kultuře v dosavadní kulturní geografii. Kdy tzv. „tradiční“ kulturní geografii se vyčítá nedostatek teoretického přístupu ke kultuře. V tom vyniká především James Duncan (1980), který zastává pojetí krajiny jako textu (viz např. Duncan 1990). Jeho přístupy jsou však záhy kritizovány jak za dezinterpretaci tzv. „tradiční“ kulturní geografie (Price, Lewis 1993), tak za opominutí materiální podstaty krajiny (Peet 1996). Později zejména D. Mitchell rozvíjí marxistické pojetí krajiny (Mitchell 1996) a stále více se prosazují i další směry výzkumu, jako např. feministické a fenomenologické přístupy. Výzkum krajiny v kulturní geografii se tedy v 90. letech 20. století dále diverzifikuje, je více idiografický, častěji se řeší spíše abstraktní teoretické úvahy, než konkrétní problémy. I přes rozvoj zmiňovaných přístupů bylo vydávání pravidelných přehledů vývoje výzkumu krajiny v geografii v časopise *Progress in Human Geography* jeho redakční radou zastaveno s odůvodněním, že v geografickém výzkumu krajiny nedochází k žádným významnějším posunům (Wylie 2007).

Krajina se v geografii stala až příliš neurčitým pojmem, na to aby zaujala pozici jednoho z jejích stěžejních konceptů, a Olwig (1996) může začít mluvit o potřebě návratu k ontologickému pojetí krajiny. Současný výzkum krajiny až příliš často staví svůj úspěch na kategorickém odvržení těch předchozích, aniž by z nich to dobré zachoval (viz např. Widgren 2004; obecněji tento problém diskutuje Johnston 2006). Důsledkem je, že za posledních přibližně 30 let vznikly pouze dvě ucelené humánněgeografické práce primárně se zabývající uspořádáním obsahu pojmu krajina (pomineme-li spíše přehledové publikace jako je např. Wylie 2007): *Social Formation and Symbolic Landscape* (Cosgrove 1998, poprvé 1984) a *Landscape, Nature, and the Body Politic* (Olwig 2002). Podle autora první práce, jímž je v roce 2008 zesnulý D. Cosgrove, je krajina především myšlenkou, tj. určitým způsobem nahlížení na svět. Pojem krajina se začal nejprve používat v Evropě 15. a na počátku 16. století jako označení pro malby přirozené scenérie, pro jejíž poznání je důležitý vynález perspektivy (Cosgrove 1985). Proti tomu K. R. Olwig (2002) rozvíjí úvahu, že význam

slova krajina nebyl primárně vnímaná scenérie, ale označoval se jím určitý územně-politický celek, resp. území spravované komunitou s jedním společným zvykovým právem. Historii tohoto chápání významu pojmu krajina lze sledovat hlouběji do středověku a dnes můžeme mluvit o tzv. politické krajině, území pod vlivem určitého politického zřízení. Na tomto místě nebudeme diskutovat všechna pro a proti těchto argumentů. Postačí nám pouze si uvědomit, že slovem krajina se dnes označuje jak scenérie, tak oblast a že v obou zmiňovaných případech nemusela mít krajina primárně materiální význam, ale byla abstraktním pojmem. „Krajina je chápána jako prostranství, kde se projevují politické a kulturní celky a vytvářejí směr míst, které mohou být vnímány jako krajina“ (Olwig 2005, s. 293), ovšem zase pouze z určitých míst vně (Granö 1929/1997).

I přes současné snahy více diskutovat podstatu krajiny však D. Lowenthal (2007, s. 640) může konstatovat, že „kulturní teoretikové a sociální vědci, historikové a antropologové (...) se zmocňují krajiny jako módního všezahrnujícího pojmu“. A R. Martin (2001) kritizuje zejména kulturní geografii za podíl na odklonu geografie k přílišnému, i když ne zbytečnému, teoretizování a volá po větší přesnosti a relevanci geografických poznatků obecně, přičemž upozorňuje na nebezpečí ztráty jejich aplikovatelnosti. Zároveň také možná až příliš často oddělujeme naše teoretické úvahy od ostatních typů aktivit. Lze říci, že, nejen pro českou geografii, platí výrok A. Markusen (1999, s. 872): „termín teoretik je často aplikován na ty, kteří se převážně zabývají abstrakcemi a vzdávají se empirického ověření, spíše než na ty, kteří vyzdvihují složité problémy, vyslovují hypotézy o jejich povaze a příčinách, a uspořádávají evidenci na podporu svých názorů (...) jakoby ti, kteří používají data k evidenci, neměli teorii a ti, kteří ‚dělají‘ teorii neměli potřebu evidence“. Stále častěji se dnes mluví o potřebě plánování krajiny. Geografie a její teoretické a empirické poznatky jsou ovšem při řešení otázek s ním spojených velmi často ignorovány. Navíc se obecně zdá být vzdálenost mezi geografii a plánováním veliká, i když ne nepřekonatelná (Phelps, Tewdwr-Jones 2008).

Poučení z anglo-amerických přístupů

Relevance jakýchkoli zahraničních přístupů spočívá především v tom, jaké poučení si z nich můžeme vzít pro domácí geografickou praxi. Cílem jejich představení tak není stávající přístupy nahradit novými, ale obohatit probíhající výzkum a s ním spojenou diskuzi. Společenství geografů je, stejně jako každé jiné, v čase se vyvíjejícím, prostorově a hierarchicky strukturovaným celkem diferencovaným podle různých měřítkových úrovní (makro, mezo, mikro) s vnitřními vztahy konkurence a kooperace (srv. např. Johnston 1998 a Hampl 1998). Každý z nás je příslušníkem lokální geografické komunity, přispívá svým dílem k tvorbě národní geografické školy a je prostřednictvím svých kontaktů a jazykových znalostí zapojen do dění v geografii v širším kulturním okruhu. Nejčastěji se tak ve svém výzkumu pohybujeme na hranici mezi nám dobře známými přístupy naší „národní“ geografie a podněty přicházejícími z vnějšku (Garcia-Ramon 2003). Konflikt však může vzniknout, stane-li se soustava myšlenek a podnětů pocházejících z jedné či druhé oblasti závaznou, a tedy svazující, normou. Jako příklad může sloužit současná diskuze o tom, zda je anglo-americká geografie skutečně geografii mezinárodní a jaký je její vztah k ostatním národním geografickým školám (srv. např. Gutiérrez, López-Nieva 2001; Paasi 2005; Rodríguez-Pose 2006). Na druhou stranu vý-

Tab. 1 – Hlavní rozdíly mezi pozitivistickými a humanistickými přístupy

Pozitivistické přístupy	Humanistické přístupy
Epistemologie	
znalosti se získávají skrze zkušenosti, které přímo vycházejí z ověřitelných důkazů, na kterých se všichni shodneme	znalosti jsou získávány subjektivně ve světě významů vytvořeném jedinci
Ontologie	
závisí na přijatých důkazech	to, co existuje, je to, co lidé vnímají jako existující
Metodologie	
spočívá v ověřování tvrzení o faktech pomocí toho, co je obvykle známé jako „vědecká metoda“	zahrnuje výzkum individuálních světů a, v protikladu k pozitivistickým přístupům, zdůrazňuje individualitu a subjektivitu

Pozn.: *Epistemologií* rozumíme teorii vědění; poskytuje odpovědi na otázky jako „Co můžeme vědět?“ a „Jak to můžeme vědět?“ *Ontologií* rozumíme teorii existence nebo toho, co může být známo; v akademických disciplínách se vztahuje k přijatým faktům. *Metodologie* vychází z epistemologie a ontologie a zahrnuje soubor pravidel a postupů říkajících, jak by se měl výzkum v rámci disciplíny provádět, jak se mohou informace shromažďovat a uspořádat. Zdroj: vytvořeno podle Johnston (1983, s. 4 a 5), srv. Johnston (1997, s. 33–36) a Bird (1993)

zkum v rámci národní geografické školy takové velikosti, jako je ta česká, nelze provádět v úplné izolaci.

Výše řečené platí i v případě geografického výzkumu krajiny. Obecně v něm dnes můžeme rozlišovat tři základní směry: 1. kulturně-geografický, 2. krajinně-ekologický a výrazně empiricky zaměřený 3. výzkum využití ploch jako jednoho ze znaků krajiny. Je ale s podivem, jak málo spolu zejména kulturní geografie a krajinná ekologie komunikují i v rámci jedné disciplíny, přestože sdílejí společný objekt zájmu, krajinu. Příčiny tohoto jevu nelze spatřovat pouze v různém stupni rozvoje dílčích geografických disciplín v rámci jednotlivých národních škol, kdy např. kulturní geografie je dnes z velké části ovládána anglo-americkou humaní geografii, ale také v přetrvávajícím dualismu geografie (viz např. Johnston 2003).

Geografické přístupy k výzkumu krajiny jsou v současnosti výrazně rozdělené mezi ty vycházející převážně buď z její A. pozitivistické, nebo B. humanistické tradice, kdy první se dnes vážou především ke krajinné ekologii a druhé zejména ke kulturní geografii. Základní znaky a rozdíly mezi pozitivistickými a humanistickými přístupy, které z určitého pohledu představují dva vzájemně protikladné způsoby výzkumu (Bird 1993; Johnston 1983 a 1997), uvádí tabulka 1. V české a slovenské geografii vzhledem k jejímu specifickému vývoji dominuje prvý přístup, když se problematika krajiny stala ve 2. polovině 20. století primárně záležitostí fyzické geografie. Krajina je v něm chápána jako objekt či souhrn objektů, které nemusí být na člověku závislé. V tomto smyslu je často ztotožňována se životním prostředím, a to nejen v podobě jak jej ovlivnil člověk, ale také v jaké existovalo bez něj (jak uvádí např. Mazúr, Drdoš, 1988, s. 7: „Krajina existuje objektivně a nezávisle na člověku, protože vznikla a vyvíjela se do současné fyzickogeografické podoby dlouho předtím než se objevil člověk“). Takové materiální pojetí mimo jiné umožňuje rozlišovat mezi přírodní a kulturní krajinou. Předpokládá se také, že dané prostředí, kterým krajina je, vnímají všichni lidé stejně. Můžeme se však ptát, nakolik je takový přístup ke krajině konzistentní s naším vnímáním okolního prostředí.

Jsmo totiž schopni poznat a vnímáme pouze jeho vybrané znaky a vlastnosti a v důsledku odlišných kulturních vlivů mohou dva lidé interpretovat jedno a též prostředí zcela různým způsobem (viz např. Brookfield 1969, Meinig 1979). Krajina je pojem a koncept, jehož obsah je velmi silně spojený s kulturním prostředím, kterého jsme součástí. Jako krajinu neoznačujeme celé naše životní prostředí, ale jeho určitým způsobem vnímanou a interpretovanou část (Andrews 1999, Granö 1929/1997), kterou se musíme naučit vidět (Keisteri 1990). Lze tedy namítnout, že je to teprve způsob lidského vnímání, který vytváří z prostředí krajinu (viz např. Schama 1995, s. 10: „zdá se být správně připustit, že to je naše utvářející vnímání, co vytváří rozdíl mezi hrubou hmotou a krajinou“).

Hlavní problém současného geografického výzkumu krajiny v Česku proto nespočívá v dominanci fyzické geografie, ale v jeho jednostranném pozitivistickém zaměření, které je pouze shodou okolností výrazně spojené s fyzickou geografí. Jedná se však pouze o jeden dílčí přístup k výzkumu krajiny. Oblast anglo-americké humánní geografie, ze které by se pravděpodobně mohl český geografický výzkum krajiny nejvíce inspirovat, je kulturní geografie. To by přispělo nejen k obohacení české geografické komunity o nové pohledy na krajinu, ale také k více otevřené diskusi nad obsahem pojmu krajina mezi humánními a fyzickými geografi (Chromý, Kučera 2009) a k vyváženější interpretaci takových dokumentů jako je např. Evropská úmluva o krajině. Z její, dnes velmi oblíbené, definice krajiny jako části území, „tak jak je vnímána obyvatelstvem, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů“, zatím upřednostňujeme slova „výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů“. Tomu odpovídá i význam, jaký se v české geografii přikládá typologii krajiny založené na její struktuře, tedy materiálním obsahu (viz např. Lipský, Romportl 2007). Neměli bychom však klást větší důraz na formulaci „tak jak je vnímána obyvatelstvem“, která je některými odborníky vnímána pro naplnění cílů zmiňované úmluvy jako klíčová (viz např. Groening 2007, Olwig 2007; k formulaci takového přístupu by šlo využít i zkušeností ze stávajících geografických výzkumů, např. Chromý, Kučerová, Kučera 2008; Havlíček, Hupková 2008; Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008). Z určitého pohledu můžeme totiž říci, že krajina je v podstatě realitou nacházející se v oku pozorovatele (Meinig 1979) a jsou to především naše instituce a způsoby života, které předurčují jak na krajinu pohlížíme (Lowenthal 1968, srv. např. Cosgrove 1998, Schama 1995). Krajina tak v sobě současně zahrnuje jak přírodní, tak kulturní, jak objektivní, tak subjektivní a jak fyzické objekty, tak hodnoty a významy, které jim přiřazujeme. Bylo by proto dobré připustit, že krajina není objektem, ale rámcem pro plánování (Selman 2006). Rámcem, prostřednictvím kterého diskutujeme a uspořádáváme vztahy mezi námi a prostředím, v němž se pohybujeme.

Závěr

Cílem tohoto pojednání nebylo nalézt jedinou správnou definici krajiny, ale podpořit rozvoj diskuze o povaze klíčových geografických konceptů, mezi které krajina jistě patří (Baker 2003). Právě diskuze o těchto konceptech a různých pojetích jejich obsahu tvoří jádro geografie a hlavní příspěvek geografů k interdisciplinárnímu výzkumu (Widgren 1985; mimo jiné proto nelze souhlasit s názorem, který prezentoval Johnston 1998, že geografie jádro nemá). Souhlasíme s názorem Hynka (s. 79), že taková diskuze v české geografii chybí.

Krajina se v české geografii primárně chápe jako záležitost fyzické geografie a jistě tomu tak nemusí být. Co je ovšem potřeba udělat, aby humánně geografický výzkum krajiny nabyl na svém významu a krajina se tak znovu mohla stát jedním z klíčových konceptů napříč geografickými obory?

1. Především je třeba obrátit svou pozornost k ontologické povaze krajiny, kdy metafory jsou pouze prostředkem výzkumu, nikoli jeho výsledkem. Neustále diskutovat, co to je krajina. Jinak hrozí, že při dnešním módním používání slovního spojení „krajina jako“ bude krajina znamenat téměř cokoli. Nesmíme také zapomínat propojovat naše teoretické úvahy s odpovídajícími empirickými poznatky. Zároveň je třeba přijmout, že krajina je interdisciplinárním konceptem. Něčím, co každá vědní disciplína může zkoumat svými vlastními prostředky a metodami. Existuje tedy více různých oborových, místně, časově a kulturně podmíněných definic krajiny, kdy žádná z nich není jednoznačně ta správná. Jedná se pouze o dílčí příspěvky k tvorbě definice krajiny takové, jaká ve skutečnosti je (Jones 1991).

2. Aby se geografie do takové diskuze mohla zapojit, je třeba nejprve definovat její postavení v současném výzkumu krajiny, resp. (re)definovat podíl geografie na jeho směřování. Zejména se jedná o vyrovnání se široce pojatou krajinnou ekologií, která často nevhodně užívá nebo dokonce ignoruje koncepty a přístupy v geografii již dříve rozvinuté. To bude ovšem velmi obtížné vzhledem k nejednoznačnosti definice krajinné ekologie samotné (Bastian 2001).

3. Dále je třeba jasně formulovat teoreticky založené pojetí krajiny v geografii, podpořené empirickým výzkumem, a jednoznačně odlišit obsah pojmu krajina od dalších geografických konceptů jako např. region, místo a (životní) prostředí, s nimiž je krajina často směřována (k tomu např. Baker 2003).

4. K naplnění těchto cílů je nutné se mimo jiné obrátit k dějinám geografie jako takové a psát nejen o vývoji humánní geografie jako celku, ale také vlastní historii jejích jednotlivých konceptů zasazenou do širšího (zejména mezinárodního) kontextu vývoje této vědní disciplíny.

Tyto čtyři body lze považovat za nezbytné k naplnění toho, aby krajina mohla být jedním z klíčových konceptů humánní geografie a aby humánně geografický výzkum krajiny měl význam a smysl. Některé z nich již byly částečně naplněny, některé na svou realizaci teprve čekají. Jsou to ale také závěry, které nevyplývaly z výše zmíněných diskuzních příspěvků. Jak se ukázalo, koncept krajiny nemá (nejen v české geografii) zcela jasně definované postavení. To můžeme ujasnit pouze jeho další otevřenou diskuzí (Bird 1993, Lowenthal 2003), ke které snad přispěje i tento jinak značně okleštěný a zjednodušený text.

Literatura:

- ANDREWS, M. (1999): *Landscape and Western Art*. Oxford University Press, Oxford, 248 s.
- ANTROP, M. (2006): From holistic landscape synthesis to transdisciplinary landscape management. In: Tress, B., Tress, G., Fry, G., Opdam, P. (eds.): *From Landscape Research to Landscape Planning: Aspects of Integration, Education and Application*. Wageningen UR Frontis Series, 12, Springer, New York, s. 27–50.
- BAKER, A. R. H. (2003): *Geography and History: Bridging the Divide*. Cambridge University Press, Cambridge, 279 s.
- BASTIAN, O. (2001): Landscape ecology: towards a unified discipline? *Landscape Ecology*, 16, s. 757–766.
- BÍČÍK, I. (2008): Geografie ve studiu krajiny. Reakce na stejnojmenný příspěvek doc. Hynka. *Geografie–Sborník ČGS*, 113, č. 1, s. 85–88.
- BIRD, J. (1993): *The Changing Worlds of Geography. A Critical Guide to Concepts and Methods*. Clarendon Press, Oxford, 307 s.

- BROOKFIELD, H. C. (1969): On the environment as perceived. In: Board, Ch., Chorley, R. J., Haggett, P., Stoddart, D. R. (eds.): *Progress in Geography: International Reviews of Current Research*. Volume 1, Edward Arnold, London, s. 51–80.
- COSGROVE, D. (1978): Place, landscape, and the dialectics of cultural geography. *Canadian Geographer*, 22, č. 1, s. 66–72.
- COSGROVE, D. (1985): Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 10, s. 45–62.
- COSGROVE, D. E. (1998): *Social Formation and Symbolic Landscape*. The University of Wisconsin Press, Madison (Wisconsin), 293 s.
- DAVIS, W. M. (1919): Passarge's principles of landscape description. *Geographical Review*, 8, č. 4/5, s. 266–273.
- DUNCAN, J. S. (1980): The superorganic in American cultural geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 70, č. 2, s. 181–198.
- DUNCAN, J. S. (1990): *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge University Press, Cambridge, 229 s.
- Evropská úmluva o krajíně (přijata ve Florencii 20. října 2000 a jménem České republiky podepsána ve Štrasburku dne 28. listopadu 2002, viz Sbírka mezinárodních smluv č. 13/2005, Částka 6).
- FORMAN, R. T. T., GODRON, M. (1993): *Krajinná ekologie*. Academia, Praha, 583 s.
- GARCIA-RAMON, M.-D. (2003): Globalization and international geography: the questions of languages and scholarly traditions. *Progress in Human Geography*, 27, č. 1, s. 1–5.
- GRANÓ, J. G. (1929/1997): *Pure Geography*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore (Maryland), 191 s.
- GROENING, G. (2007): The "Landscape Must Become the Law" – Or Should It? *Landscape Research*, 32, č. 5, s. 595–612.
- GUTIÉRREZ, J., LÓPEZ-NIEVA, P. (2001): Are international journals of human geography really international? *Progress in Human Geography*, 25, č. 1, s. 53–69.
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 110 s.
- HARTSHORNE, R. (1939): The nature of geography: A critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, č. 3 a 4, s. 173–658.
- HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2008): Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie–Sborník ČGS*, 113, č. 3, s. 302–319.
- HYNEK, A. (2008): *Geografie ve studiu krajiny*. *Geografie–Sborník ČGS*, 113, č. 1, s. 79–85.
- CHROMÝ, P., KUČERA, Z. (2009): *Religiózní krajina Česka*. *Geografie–Sborník ČGS*, 114, č. 1, s. 80–81.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2008): Regional identity, contemporary and historical regions and the issue of relict borders – The case of Czechia. *Regions and Regionalism* (v redakci).
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional differentiation of selected conditions for the development of human and social capital in Czechia. *Geografie–Sborník ČGS*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JOHNSTON, R. J. (1983): *Philosophy and Human Geography: An Introduction to Contemporary Approaches*. Edward Arnold, London, 152 s.
- JOHNSTON, R. J. (1997): *Geography and Geographers. Anglo-American Human Geography Since 1945*. Arnold, London, 475 s.
- JOHNSTON, R. J. (1998): Fragmentation around a defended core: the territoriality of geography. *Geographical Journal*, 164, č. 2, s. 139–147.
- JOHNSTON, R. (2003): Geography: a different sort of discipline? *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 28, s. 133–141.
- JOHNSTON, R. (2006): The politics of changing human geography's agenda: textbooks and the representation of increasing diversity. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 31, s. 286–303.
- JOHNSTON, R., SIDAWAY, J. D. (2004): The trans-Atlantic connection: 'Anglo-American' geography reconsidered. *GeoJournal*, 59, s. 15–22.
- JONES, M. (1991): The elusive reality of landscape: concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 45, s. 229–244.
- KEISTERI, T. (1990): The study of changes in cultural landscapes. *Fennia*, 168, č. 1, s. 31–115.

- KOLEJKA, J. (2008): Reakce na diskusní příspěvek doc. Hynka. *Geografie–Sborník ČGS*, 113, č. 1, s. 89–90.
- LIPSKÝ, Z., ROMPORTL, D. (2007): Typologie krajiny v Česku a zahraničí: stav problematiky, metody a teoretická východiska. *Geografie–Sborník ČGS*, 112, č. 1, s. 61–83.
- LOWENTHAL, D. (1968): The American Scene. *Geographical Review*, 58, č. 1, s. 61–88.
- LOWENTHAL, D. (2003). Postscript. *Annals of the Association of American Geographers*, 93, č. 4, s. 885.
- LOWENTHAL, D. (2007): Living with and looking at landscape. *Landscape Research*, 32, č. 5, s. 635–656.
- LOWENTHAL, D., PRINCE, H. C. (1964): The English landscape. *Geographical Review*, 54, č. 3, s. 309–346.
- LOWENTHAL, D., PRINCE, H. C. (1965): English landscape tastes. *Geographical Review*, 55, č. 2, s. 186–222.
- MARKUSEN, A. (1999): Fuzzy concepts, scanty evidence, policy distance: the case for rigour and policy relevance in critical regional studies. *Regional Studies*, 33, č. 9, s. 869–884.
- MARTIN, R. (2001): Geography and public policy: the case of the missing agenda. *Progress in Human Geography*, 25, č. 2, s. 189–210.
- MAZÚR, E., DRDOŠ, J. (1988): Landscape ecology – geographical research direction or an interdisciplinary research programme? *Geografický časopis*, 40, č. 1–2, s. 3–11.
- MEINIG, D. W. (1979): The beholding eye: Ten versions of the same scene. In: Meinig, D. W. (ed.): *The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays*. Oxford University Press, New York–Oxford, s. 33–48.
- MINCA, C. (2007): Humboldt's compromise, or the forgotten geographies of landscape. *Progress in Human Geography*, 31, č. 2, s. 179–193.
- MITCHELL, D. (1996): *The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 245 s.
- OLWIG, K. R. (1996): Recovering the substantive nature of landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 86, č. 4, s. 630–653.
- OLWIG, K. R. (2002): Landscape Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World. The University of Wisconsin Press, Madison (Wisconsin), 299 s.
- OLWIG, K. R. (2005): Editorial: Law, polity and the changing meaning of landscape. *Landscape Research*, 30, č. 3, s. 293–298.
- OLWIG, K. R. (2007): The practice of landscape 'conventions' and the just landscape: The case of the European Landscape Convention. *Landscape Research*, 32, č. 5, s. 579–594.
- PAASI, A. (2005): Globalisation, academic capitalism, and the uneven geographies of international journal publishing spaces. *Environment and Planning A*, 37, s. 769–789.
- PEET, R. (1996): Discursive idealism in the „landscape-as-text“ school. *Professional Geographer*, 48, č. 1, s. 96–98.
- PENNING-ROWSELL, E. C. (1975): Constraints on the application of landscape evaluations. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 66, s. 149–155.
- PENNING-ROWSELL, E. C. (1982): A public preference evaluation of landscape quality. *Regional Studies*, 16, č. 2, s. 97–112.
- PHELPS, N. A., TEWDWR-JONES, M. (2008): If geography is anything, maybe it's planning's alter ego? Reflections on policy relevance in two disciplines concerned with place and space. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 33, č. 4, s. 566–584.
- PRICE, M., LEWIS, M. (1993): The reinvention of cultural geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 83, č. 1, s. 1–17.
- RODRÍGUEZ-POSE, A. (2006): Commentary: Is there an 'Anglo-American' domination in human geography? And, is it bad? *Environment and Planning A*, 38, s. 603–610.
- SAUER, C. O. (1925): *The Morphology of Landscape*. Reprinted in: Leighly, J., ed. (1983): *Land and Life: A Selection From the Writings of Carl Ortwin Sauer*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, s. 315–350.
- SELMAN, P. (2006): *Planning at the Landscape Scale*. Routledge, Abingdon, 213 s.
- SCHAMA, S. (1995): *Landscape and Memory*. Vintage Books, New York, 652 s.
- SCHENK, W. (2002): „Landschaft“ und „Kulturlandschaft“ – „getönte“ Leitbegriffe für aktuelle Konzepte geographischer Forschung und räumlicher Planung. *Petermanns Geographische Mitteilungen*, 146, č. 6, s. 6–13.
- WIDGREN, M. (1985): Archaeology and geography in Sweden. Common research themes and contrasting views in the last twenty years. *Archaeology and Environment*, 4, s. 155–162.

- WIDGREN, M. (2004): Can landscapes be read? In: Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M., Setten, G. (eds.): *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment*. Springer, London, s. 455–465.
- WYLLIE, J. (2007): *Landscape*. Routledge, Abingdon, 246 s.

S u m m a r y

LANDSCAPE IN CZECH GEOGRAPHY AND THE PROBLEM OF RELEVANCE OF ANGLO-AMERICAN HUMAN GEOGRAPHY APPROACHES

The article is a response to the discussion on the concept of landscape in Czech geography initiated in No. 1 of *Geografie–Sborník ČGS* in 2008. This discussion was incited by the need of one of the authors 1. to draw attention of Czech geographers at the importance of human geographic research on landscape and 2. at the theoretical thinking of especially British geographers; 3. to suggest theoretic-methodological basis for the future development of human geographic study of landscape in Czechia. The outcome is that we need not only to draw attention at some approaches of foreign geographers, but also to discuss its relevance and possible contribution in the specific Czech context. Thus the main aim of this article is to present our own point of view on the conception of landscape in Anglo-American human geography and to suggest sources of possible inspiration for landscape research in Czech geography.

At first approaches to landscape research in Anglo-American human geography in the 20th century are presented. This is followed by the discussion of their possible contribution to Czech geography. In general, three main directions of landscape research may be distinguished: 1. cultural geographic, 2. landscape ecologic and empirically directed 3. land use research. However, it is striking that cultural geography and landscape ecology do not communicate much with each other, even if they share their object of interest. Causes of this situation cannot be searched for only in the different state of development of particular geographic disciplines in the so-called national schools, as the contemporary cultural geography is mainly controlled by Anglo-American human geography, but also in the persisting dualism of geography.

The contemporary geographical approaches to landscape research come out mainly from their either A. positivist or B. humanist tradition. In Czech and Slovak geography the first one is dominant. Landscape is treated as object or collection of objects and is often identified with environment. It is also assumed, that this environment, which is a landscape, is perceived by all people in the same way. However, landscape is a concept that is connected to the culture of which we are a part. By the term landscape we do not mean the whole environment as such, but only a part of it perceived and interpreted in a certain way. It is the means of human perception that brings landscape out of the environment. The branch of Anglo-American human geography which could be the main source of inspiration for Czech geographic research is cultural geography. This would lead not only to an enrichment of the Czech geographical community with new ideas, but also to a discussion between human and physical geographers on the concept of landscape and to possible interpretations of such documents as the European Landscape Convention.

What do we need to do to make landscape one of the key concepts across the geographical branches again? 1. We need to draw attention towards the ontology of landscape and to constantly discuss what it is. 2. To enable a contribution of geography to such interdisciplinary discussion we need to (re)define its role in the contemporary landscape research. 3. A clear formulation of theoretically based conception of landscape supported by empirical research is thus needed as well as the differentiation of the concept of landscape from such other geographical concepts as region, place and environment. 4. To fulfil these goals we also need to turn our attention not only to the history of the whole discipline of geography, but also to this of its concepts.

Pracoviště autora: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Albertov 6, 128 43, Praha 2; e-mail: kucera12@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 6. 4. 2009